

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО ТА АСОЦІАЛЬНОГО В СУЧАСНІЙ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІЙ ДУМЦІ

Шайкевич Д.М. (м. Запоріжжя)

Анотація

Стаття присвячена віддзеркаленню проблеми взаємозв'язку соціального та асоціального в суспільствознавчій думці; аналіз проблем маргінальності, сутності та розвитку соціального.

Ключові слова

СОЦІУМ, СОЦІАЛЬНЕ, АСОЦІАЛЬНЕ, ДЕВІАНТНЕ, ГУМАНІЗАЦІЯ, МАРГІНАЛЬНА ОСОБИСТІТЬ, СОЦІАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА.

Вступ

Актуальність вивчення сутності соціального та асоціального визначається необхідністю перетворення досягнутого знання на засіб гуманізації суспільного життя. Взаємозв'язок соціального та асоціального активізує увагу до цієї проблематики в різних формах та сферах, де вивчається поведінка великих мас людей, соціальних груп чи окремої особистості, при аналізі сучасних соціальних процесів, у всіх галузях, які пов'язані з дослідженням соціуму і особистості. З'ясування ролі і статусу "асоціального" та його взаємозв'язку з соціальним як невід'ємних складових розвитку соціуму, як креативів екзистенційності в системі людської життєдіяльності стосовно традиційних і нових форм осягнення дійсності є однією з найважливіших тем не лише в системі філософських, але й всього кола гуманітарних наук. Проблемі віддзеркалення зазначеної теми в сучасних наукових розвідках і присвячена стаття.

Мета статті:

- проаналізувати проблеми соціального та асоціального в суспільствознавчій думці;
- з'ясувати сутність соціального і асоціального в різних культурах.

Обговорення проблеми

Сучасна культура наукового дослідження вимагає ретельного аналізу попереднього вивчення досліджуваної теми в суспільствознавчій думці. Слід визнати, що вітчизняними філософами зазначена проблематика вивчена явно недостатньо. Донині вкрай не чисельними є фундаментальні соціально-філософські дослідження феноменів соціального і асоціального - як загалом, так і в контексті соціумів різного конкретно-історичного типу. Показовим свідченням цього є, наприклад, незначна кількість монографій з даного питання, а також докторських та кандидатських дисертацій, присвячених спеціальному соціально-філософському розгляду своєрідності соціального і асоціального, закономірностей їх розвитку та проявів в різних соціокультурних системах.

Проблема соціальності розглядалась ще радянською філософією. В першу чергу це пов'язано з тим, що марксизм, який слугував обов'язковою загальнометодологічною базою у радянській науці, будучи філософією історичної людської практики, наполягав на домінанті соціальності в усіх суспільних явищах. Тема соціальності, у зв'язку з діяльнісним підходом, активно розроблялась і радянською психологією, яка претендувала на обґрунтування науковості психологічних знань через соціальну обумовленість психічних явищ і здійснювала в зв'язку з цим глибоку методологічну рефлексію (Л.С.Виготський [1], А.Н.Леонтьєв[2], А.Р.Лурія [3], С.Я.Рубінштейн[4], Б.Д.Паригін[5]). Серед українських авторів окремо виділяються представники Київської школи, які розробляли принцип діяльності, тематизували культуру як спосіб буття людини, піднімали антропологічні й екзистенціальні питання (В.І.Шинкарук [6], М.О.Булатов, В.П. Загороднюк, К.С.Малеєв, Л.А. Солонько [7]).

Багатовекторність суспільно-історичного буття через множинність соціально-культурних процесів показані в роботах В.П.Андрущенко[8], Л.В.Губерського[9], С.Б.Кримського[10], М.І.Михальченка[11-12], Б.В.Новікова[13], В.С.Пазенка, В.В. Ляха, О.М.Соболь, К.Ю. Райди, Д.М. Єсипенка[14-15], М.В.Поповича[16] В.І.Ярошовця., І.В. Бичка, В.А. Бугрова, В.С.Горського[17]).

Важливе значення в розгортанні досліджуваної проблеми мають наукові розвідки В.Г.Табачковського, Г.І.Шалашенка, А.М.Дондюка, Н.В.Хамізова, Г.П.Коваadlo [18-19]. Так, В.Г.Табачковський в своїх працях критично переосмислює ідею "безмасштабності" саморозвитку особистості в контексті проблеми відчуження, відстоюючи тезу про вічність феномену відчуження.

Будучи однією із центральних проблем соціальної теорії, проблема соціальності розроблялася у контексті соціологічних і соціально-філософських теорій М.Вебера, Е.Дюркгейма, К.Маркса, Т.Парсонса, П.Бурдьє, П.Бергера, Т.Лукмана, Н.Лумана, Дж.Г.Міда, Е.Гідденса, А.Шюца, Ж.Бодрійяра, Р.Арона, М.Кастельса, С.Хантингтона та інших.

Філософському аналізу суспільства і сутності соціальних процесів за останні роки присвячені роботи Г.С.Ареф'євої, В.В.Кухара, І.С.Турова, С.Л.Катаєва. Соціальні зміни виступають предметом дослідження І.М.Предборської і дослідників Костіна В.А. та Костіної Н.Б.

В працях Т.Парсонса розглядається соціальна дія взагалі, в роботах О.В.Фешовця аналізується соціальна дія в культурі, її суб'єктивні та об'єктивні складові .

Проблема соціального простору і його організаційна сторона розглядається в дослідженні Хижняк Л.М., в працях А.Б.Дорошенко аналізується соціальне середовище як фактор формування особистості. Проблема соціального і відхилення від нього в деякій

мірі аналізуються в цілій низці праць з проблем девіантної поведінки соціальних суб'єктів (Котляров Л.П., Довгополюк В.О.)

Феномену соціального та асоціального в той чи іншій мірі торкалися і дослідники соціально-філософської проблематики (Кореновський В. А., Кемеров В.С., Воловик В.І., Барулін В.С., Маковецький А. М., Ялинський Б. В.) та проблем філософії історії. Так, Лісіцин В.В. аналізує проблему соціального через з'ясування детермінації суспільного розвитку і свободи вибору в історії України.

Соціальне як результат культуротворення аналізує Леонтьєва В.М. З використанням синтетичного культуроантропологічного підходу, що базується на постнекласичній парадигмі "афірмо", досліджено культуротворчість як онтологічний феномен та як процесуальне буття ціннісно-сислового універсуму, як спосіб буття культури та самої людини. Леонтьєва В.М зазначає, що у процесі культуротворчості, яка за походженням та глибиною суттю є адаптивною стратегією Homo Sapiens, людина стверджує себе як особистість, що перетворює своє життя на буття-в-культурі. Слушною є думка цього автора про два "потoki" культуротворчості – стихійно-повсякденного, позаінституціонального та професійно-інституціоналізованого, цілеспрямованого [20].

Стратегему сталого розвитку суспільства і характеристику соціальних процесів розглядає в своєму дослідженні Горбань О.В. Цим науковцем проведено соціально-філософський аналіз можливих стратегічних напрямів розвитку суспільства у контексті концепції сталого розвитку; введено в науковий обіг базові концепти методології сталого розвитку суспільства – сценарії, стратегії, проект, стратегему.

В деякій мірі проблема асоціального отримала осмислення дослідниками проблеми нігілізму. Так, зокрема Г.Я. Пристінська, досліджуючи соціальні та філософські засади феномена нігілізму в європейській історії XIX - XX столітті, наголошує на багатоаспектності феномена нігілізму та розглядає три його основні складові: як умонастрій індивіда або групи індивідів (індивідуально-психологічний аспект); як певна ідеологія і відповідний їй суспільний рух; як філософське кредо, символ віри, в якому зафіксована квазірелігійна компонента у свідомості нігіліста. Автор вказує на парадоксальність амбівалентності нігілізму і зазначає, що нігілістичний спосіб вирішення проблем екзистенції людини призводить до їх збільшення. На її думку, панівним компонентом нігілізму є метафізичний бунт, реалізований у філософському кредо, а інші складові нігілізму мають здатність утворювати різні форми суспільної свідомості, в яких їх деструктивність частково компенсовано у межах правової регуляції відносин [21].

Актуалізація досліджень проблеми маргінальності є також проявом зростання уваги до асоціальних процесів. Так, Маслов А.О. аналізує сутнісні характеристики маргінальної особистості і дає таке визначення цього феномена: "Маргінальна особистість – особистість, яка здійснює свою діяльність на межі соціокультурних середовищ (або поза нею), особистісна соціальна структура якої є адекватним як відображенням, так і творцем всіх суперечностей цієї межі, характеризується домінуванням в її мотиваційній системі потреби в самореалізації в порубіжних формах"[22, 15]. Для нас важливим є та настанова автора, що маргінал – це не тільки індивід, якого створило суспільство. Маргінал – це особистість, яка нерідко сама себе створила. Тому розуміння діалектики об'єктивного та суб'єктивного в соціальному розвитку – необхідна теоретична настанова на шляху виведення поняття асоціального.

Безпосередньо проблеми соціального торкаються в своєму дослідженні О.І.Плаксина [23] та С.І.Щербак [24].

Слушною є думка С.І.Щербак про те, що поняття соціальності фіксує вихідну включеність людської суб'єктивності у соціальний світ, що конкретизується у соціальності суб'єктивного досвіду і структур особистості (як суспільного утворення) [25, 12]. Відмовляючись від засад монологізму, сучасна філософія все більш акцентує увагу на вихідній соціальності суб'єкта, на тому, що знання є не надбанням замкненого у собі самотнього суб'єкта, але результатом інтерсуб'єктивного діалогу і власного досвіду. Разом з тим на перший план виходить "практичний розум", маючи на увазі не стільки визнання конститутивного значення практичного відношення людини до світу, скільки увага до визначального значення взаємин між людьми, визнання значення і автономності етики. У політичному, соціальному, правовому відношенні це виливається в акцентування ролі і комунікативного дискурсу, позаяк людина розуміється не лише як "наслідок" соціальних систем і об'єкт управління, але і як суб'єкт власного життя, у тому числі суспільного.

Уточнюючи розуміння феномена соціального, О.І. Плаксина тлумачить його як системно-фундаментальну та іманентну людському еству засаду. Соціальне постає одним з необхідних засобів буття людської суб'єктивності та формою організації діяльності людей та виробництва людини.

Як же використовується та тлумачиться зміст поняття "асоціальне" в науковій літературі.

Найбільш поширеним є використання поняття "асоціальне" в соціальній психології, соціології, педагогіці, правознавстві та філософії права. Так, зокрема в роботі "Аномальная психология" [26] асоціальне тлумачиться як прояв аномальної психологічної поведінки людини.

В правознавчій літературі асоціальне в основному тлумачиться як характеристика девіантної поведінки особи і використовується як синонім терміну "девіантне".

На жаль, в жодному філософському словнику чи філософській енциклопедії тлумачення поняття "асоціальне" не дається. Але існування феномена асоціального в сучасному соціальному просторі потребує його осмислення та визначення.

Висновки

Отже, аналіз ступеня наукової розробки теми підвів автора статті до висновку, що попри існування значного масиву літератури, в якій більшою чи меншою мірою висвітлюються різні аспекти обраної для дослідження проблеми, все ж стан її наукового осмислення не можна визнати достатнім. І не лише тому, що вивчення взаємозв'язку соціального та асоціального у вітчизняній теоретичній думці не було окремим, цілісним предметом, а й через те, що ряд її вузлових, кардинальних моментів залишається поза увагою дослідників. На подолання цих вад і повинен бути спрямований подальший науковий пошук.

Перспективи подальших наукових досліджень – аналіз асоціальних проблем в умовах глобалізації.

Джерела

1. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры: Избранные психол. труды / Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого- социальный ин-т / М.Г. Ярошевский (ред.). – М., 1996. – 512 с.

2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

3. Лурия А.Р. Язык и сознание / Е.Д. Хомская (ред.). – 2.изд. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 336 с.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М.: Политиздат, 1988. – 512 с.

5. Парыгин Б.Д. Социальная психология: Проблемы методологии, истории и теории / Санкт- Петербургский гуманитарный ун-т профсоюзов. – С.Пб., 1999. – 592 с.

6. Феномен української культури: методологічні засади осмислення / НАН України; Інститут філософії / В. Шинкарук (відп.ред.), Є. Бистрицький (відп.ред.). – К. : Фенікс, 1996. – 477с.

7. Булатов М.О., Загороднюк В.П., Малеев К.С., Солонько Л.А. Філософська антропологія в контексті сучасної епохи / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К.: Стилос, 2001. – 245 с.

8. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії: (Західно-європейський контекст): Підручник для студ. вищих навч. закл. / Національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут вищої освіти АПН України. – К. : Тандем, 2000. – 406 с.

9. Стратегія українського державотворення. Філософсько-політологічний та економічний аналіз. Філософія. Економіка. Політика. Освіта: Зб. наук. пр. / АПН України; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка / Л.В. Губерський (ред.). – К., 2000. – 198 с.

10. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

11. Михальченко М.І. Україна ХХІ століття: і знову пошук шляхів розвитку// Віче. – 2001. – № 1. С. 3-15.

12. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2001. – 440 с.

13. Новіков Б.В. Творчість як предмет філософського дослідження: Дис. д-ра філос. наук: 09.00.11 / Київський ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1994. – 335 с.

14. Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення плинного світу / Київський ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України; Київський ін-т туризму, економіки і права / В.С. Пазенок (відп.ред.). – К.: Український Центр духовної культури, 1999. – 268 с.

15. Пазенок В.С., Лях В.В., Соболев О.М., Райда К.Ю., Єсипенко Д.М. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України; Київський ін-т туризму, економіки і права / В.С. Пазенок (відп.ред.). — К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 379 с.

16. Попович М.В. Раціональність і виміри людського буття. – К.: Сфера, 1997. – 290 с.

17. Ярошовець В.І., Бичко І.В., Бугров В.А., Горський В.С., Лях В.В. Історія філософії: Підручник для студ. вищих навч. закл. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Філософський факультет. Кафедра історії філософії / В.І. Ярошовець (ред.). – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 774 с.

18. Табачковський В.Г. У пошуках невтраченого часу: Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 297 с.

19. Табачковський В.Г., Шалашенко Г.І, Дондюк А.М., Хамізов Н.В., Ковадло Г.П. Колізії антропологічного розмислу / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 155с

20. Леонтьєва В.М. Культуротворчість: природа, системи, процеси: Автореф. дис. д-ра філософ. наук: 09.00.04 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2004. – 32 с.

21. Пристінська Г.Я. Соціально-філософські основи нігілізму (XIX - XX ст.): Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 18 с.

22. Маслов А.О. Маргінальна особистість як предмет соціально-філософського аналізу: Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / АПН України. Ін-т вищої освіти. – К., 2004. – 19 с.

23. Плаксіна О.І. Соціальне: проблеми сутності та розвитку: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1996. – 24 с.

24. Щербак С.І. Образи соціального // Людина в лабіринті перспектив / А.В.Толстоухов, О.Є.Перова, О.М.Рубанець та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – С. 71-93.

25. Щербак С.І. Інтерсуб'єктивність і соціальність: Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 17 с.

26. Карсон Роберт, Батчер Джеймс Н., Минека Сьюзен Анормальная психология / И. Малкова (пер.с англ.), А. Смирнов (пер.с англ.). – 11.изд. – СПб.; М.; Нижний Новгород; Воронеж; Ростов н/Д: Питер, 2004. – 1166 с.

Стаття надійшла 5.01.2005 р.